

DANMARKS MIDDELALDERBREVE.

Foredrag holdt på Koldinghus fredag d. 8. juni 1934.

Af *Lis Jacobsen*.

Forskere og dyrkere af vort lands historie!

Bestyrelsen for *Dansk historisk Fællesforening* har bedt mig her ved Deres årsmøde gøre rede for den planlagte udgave af Danmarks middelalderbreve. Jeg har med tak sagt ja dertil.

I mere end to århundreder har man arbejdet på at samle, hvad der er bevaret fra middelalderen af *breve* — det vil fortrinsvis sige dokumenter med retsgyldighed — der giver oplysning om danske personer og danske forhold. Mange tilløb er gjort til en sådan samling, og der foreligger nu — trykt og utrykt — overordentlig værdifulde hjælpemidler til et dansk Diplomatarium. Jeg skal blot nævne den store registrering af de i inden- og udenlandske samlinger trykte middelalderbreve, som Videnskabernes Selskab har ladet udarbejde i løbet af 19. århundrede, og den fortegnelse over middelalderbreve der hører hjemme i danske arkiver, som Kr. Erslev lagde grunden til, og som endnu er under udgivelse. Desuden er der udgivet adskillige diplomsamlinger, omhandlende en enkelt geografisk eller sagligt begrænset del af hele stoffet som Dipl. Vibergense, Testamenter fra Danmarks middelalder o. lign.; men en samling, der i fuldstændig form vil udgive alle brevene, en sådan har man først nu fået midler til — gennem en stor bevilling fra *Carlsbergfondet* til *Det danske Sprog- og Litteraturselskab*. Foreløbig har vi planlagt den første række, der medtager breve fra den ældste tid til 1340. Denne række vil antagelig omfatte 5000 à 6000 breve, fordelt på 10 bind à ca. 500 sider.

Danmarks middelalderbreve er af en betydning for kendskabet til landets og folkets historie, der — samlede — overgår alt, hvad man ellers har af kilder fra hin tid, ja for lokalhistoriens vedkommende er disse breve jo praktisk talt de eneste samtidige kilder, da middelalderens historieskrivning ikke er lokalhistorisk orienteret. Men affatterne af den ældre middelalders breve havde

en for nutidens brugere beklagelig tilbøjelighed: den at benytte latinsk sprog i stedet for deres modersmål. Ikke ét af brevene fra denne periode er skrevet på dansk. Og vi på vor side har den i dette forhold store mangel, at — i hvert fald hovedparten af os — hellere (meget hellere) læser dansk end latin. Uden at dølge sandheden kan man vistnok sige, at for hundrede, der har interesse af at læse disse gamle breve, vil de 90 have væsentlige, for ikke at sige afgørende, vanskeligheder ved at tilegne sig brevene, hvis de kun foreligger på latin.

Dette har fra første færd stået Litteraturselskabets bestyrelse klart, og vi har derfor overvejet, hvorledes man skulde få midler til at udgive en oversættelse — ledsaget af oplysende noter — foruden den egentlige udgave, der bevarer originalernes lærde sprog. Carlsbergfondet har vel lovet at ville bidrage til en sådan oversættelse; men uden støtte fra anden side vil oversættelsen ikke kunne gennemføres. Denne »anden side« er *Undervisningsministeriet*, der ved de forhandlinger, vi har ført, har stillet sig meget imødekommende; men man har med styrke hævdet, at — helt bortset fra de vanskeligheder, den øjeblikkelige økonomiske situation volder — måtte man lægge den største vægt på, at kravet om en oversættelse støttes, og støttes på effektiv måde, af de kredse af historisk interesserede landet over, til hvem oversættelsen fortrinsvis skal henvende sig.

Det er derfor, vi kommer til Dem med spørgsmålet: *vil De være med?*

Fællesforeningens bestyrelse har vist Det danske Sprog- og Litteraturselskab den velvilje at tage sagen op til behandling. Vi har dernæst haft den glæde at få Fællesforeningens tilslutning til vor plan; endelig har denne plan været forelagt i de enkelte amtsforeningers bestyrelser, og — om ikke hos alle — så dog hos det store flertal fået en meget venlig og forstående modtagelse.

Vort forslag går ud på, at der foruden den fuldstændige danske udgave, som kan betegnes som *Rigsudgaven*, trykkes udgaver, i hvilke kun de diplomer optages, der har stedlig interesse; disse udgaver, som vi har kaldt *Amtsudgaverne*, og af hvilke

vi har planlagt ni forskellige, for: 1. *Sønderjylland*, 2. *Vest-*, 3. *Øst-*, 4. *Midt- og Nord-jylland*, 5. *Fyen og Lolland-Falster*, 6. *Sydsjælland*, 7. *Nordsjælland*, 8. *Københavns amt* samt 9. et hæfte for *Bornholm* — de skulde for en meget lav pris overtages af amtsforeningerne og sendes til disses medlemmer som tillæg til eller i stedet for foreningernes årspublikationer. Betingelsen for at foreningerne kan give deres tilslutning hertil er naturligvis, *dels* at de mener at kunne skaffe de penge, det drejer sig om til udgivelsen, *dels* at de mener, det er en forsvarlig måde at give pengene ud på. Hvad det første spørgsmål angår, vil jeg gerne erklære, at de tilbud, selskabet har opnået på papir, ombrydning af satsen og trykning, ligger meget lavt. Det derimod, som det efter min mening kommer an på her på mødet, er at blive på det rene med, om foretagendet — bortset fra den økonomiske side — kan regne med medlemmernes *interesse*, eller om den mand skulde have ret, der på sin forenings vegne har skrevet til Fællesbestyrelsen, at »vi må anse det for spild at trykke brevene i så stort oplag: vi er overbevist om, at ikke 10 pCt. af vore medlemmer vil interessere sig så meget for værket, at de vilde bede om det, selv om de fik det gratis«.

Jeg vil ikke lægge skjul på, at dette brev tiltalte mig. For det første, fordi det er så behageligt, at folk uden omsvøb siger, hvad de mener, og for det andet, fordi den eneste måde at blive klar over, hvordan en sag forholder sig, det er ved at tale rent ud om tingene. Jeg er iøvrigt tilbøjelig til at give postmester Klitgård ret — ham er det nemlig, der har skrevet brevet — vel at mærke hvis foreningerne *uden* forberedelse og vejledning sendte medlemmerne brevene ind ad døren. Men efter mit kendskab til den historiske interesse landet over er jeg fuldkommen overbevist om, at postmester Klitgård vil få uret, hvis vi sørger for at give medlemmerne de nødvendige forudsætninger for at forstå brevenes værdi; hertil synes de historiske foreninger at have de allerbedste betingelser, idet de både gennem det mundtlige og skrevne ord kan komme i forbindelse med deres medlemmer; og jeg kan tilsige dem, at Litteraturselskabet og Diplomatiets ledere og medarbejdere på enhver måde vil være Dem

behjælpelig med stoffets tilrettelæggelse. Det er da mit håb, at postmester Klitgård og vi — trods hans bryske ord — skal nå til god forståelse.

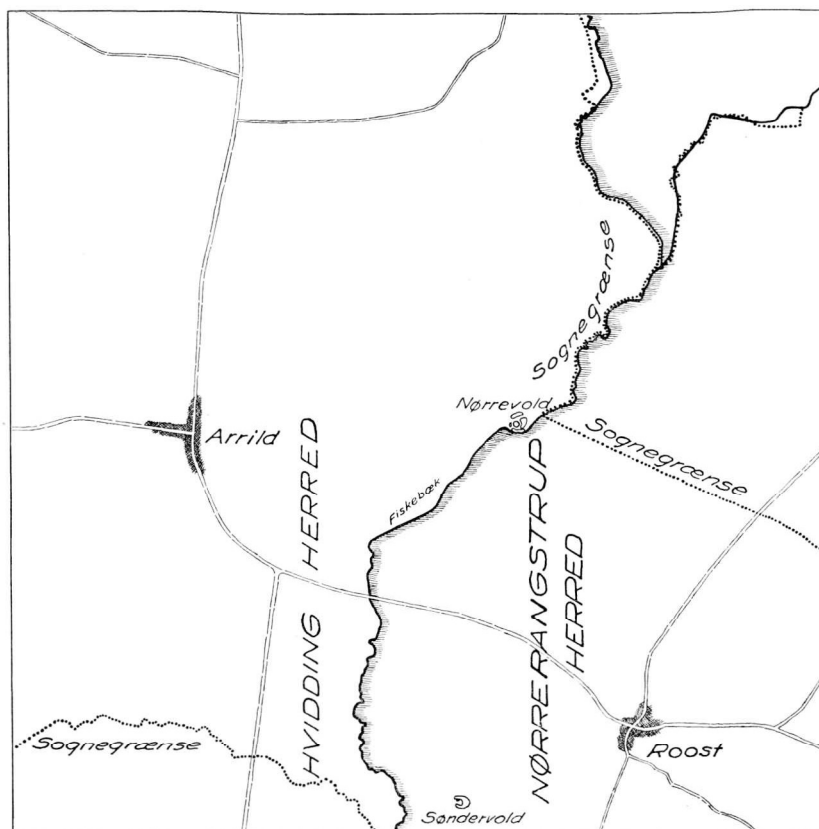
Da tiden er begrænset, skal jeg nu uden videre indledning springe midt ind i sagen og som vidnesbyrd om diplomernes betydning for dem, der er interesserede i deres egne historie, fortælle, hvad en ung lokalhistoriker har fået ud af nogle breve fra sin hjemegn. Jeg vilde tro, at et sådant enkelt konkret eksempel er mere oplysende end mange smukke ord, der mangler den stedbundne virkelighed. Det skulde glæde mig, om De — når De har hørt min historie — kan give mig ret i denne betragtning.

II.

I *Arrild* sogn, *Nørre Rangstrup* herred, lidt sydvest for landsbyen *Roost* — hvor »de rige Roostbønder« har haft gårde, dem hvorfra den navnkundige Rostgårdske slægt er udgået — dér ligger i engstrækningerne ved Fiskebæk et gammelt voldsted, der i daglig tale kaldes »æ Søndervold«. En halv mils vej nord for dette voldsted, men på åens modsatte side og hinsides herredsgrensen ligger i *Arrild*-sogn i *Hvidding* herred et andet og større voldsted, som man kalder »æ Nør'vold«. Efter de bevarede levninger kan man fastslå, at der på Nørrevold har været grundmurede bygninger, mens Søndervold synes at have haft bindingsværks huse — begge steder er typiske for det 14. årh.s volderbygninger.

Om disse to voldsteder går der et sagn, som jeg nu skal fortælle Dem, sådan som jeg har hørt det berette af den unge historiker — magister *C. A. Christensen* — der er hjemmefødt i *Nørre Rangstrup* herred, hvor begivenheden lever i lokal tradition den dag i dag, »sådan som de gamle har fortalt«.

I fordums tid sad på »æ Nør'vold« og »æ Søndervold« to herremænd. En aften var der stort gæstebud på Nørrevold, og hen på gildet, da man havde fået lidt rigeligt at drikke, og hver fortalte om sine herligheder, havde herremanden på Søndervold nok pra-



Voldstedernes beliggenhed i Arrild-sogn.

let lovlig stærkt af sine fortjenester, så herren på Nørrevold tilbød ham, at det hele Søndervold imod hans borg kun var at ligne ved en ussel hytte. Da rejste borgherren fra Søndervold sig og svor en ed på, at han skulde bygge sin borg så høj, at tårnets skygge ved middagstid vilde kastes over Nørrevold.

Nogen tid efter ser herremanden på Nørrevold, at den Søndervold herre er i færd med at gøre alvor af sin trusel. Den nye borg begyndte at rejse sig. Han besluttede da hemmeligt at overfalde Søndervold og ødelægge borganlægget. Som tænkt, så gjort. Samme nat drog han med sine bevæbnede svende til Søndervold.

Men borgens herre havde fået nys herom og besluttede at komme den anden i forkøbet. Begge skarer nåede frem til de fjendtlige borge og fik dem tændt i brand. — Fra den brændende fjendeborg så de da deres egen stå i luer. De styrtede bort for at nå hjem, men ved broen over åen mødtes skarerne, og i den voldsomme kamp, der opstod, stak de hinanden ned.

Således som denne historie lyder, har den været stedfæstet i egnen i flere århundreder; den ældste gengivelse har vi i en præsteindberetning fra midten af 18. årh. (fra præsten i Arrild). Dengang så lidt som nu har de to herremænd noget navn, og de dramatiske enkeltheder er udstyret med samme fælles-episke vandregods. Den hele historie kunde derfor godt se ud til at være blevet til på grundlag af de bevarede voldsteder — med tilføjelse af noget af det fællesudstyr, der altid er til rådighed i sagnenes lagerrum.

Det kan endnu nævnes, at sagnet i 19. årh. er benyttet litterært bl. a. i den historiske roman »Tule Vognsen«, men i forbedret skikkelse. De navnløse herremænd er her blevet virkelige personer: herren til Nørrevold, der yppede kiven, hedder »Ridder« *Moritz Podebusk*, herren til Søndervold hr. *Thomas Mule*. Kombinationen er ikke uden dristighed, da Thomas Mule levede i 13. årh., medens Moritz Podebusk døde som herre på Kjørup ved Ringkøbing 1593¹⁾).

Interessant er det, at i Roost-egnen var der ikke mange, som troede på de navngivne herremænd. Man rystede overbærende på hovedet. I virkeligheden stod man også på fuldstændig bar bund uden mindste anelse om, hvem der havde ejet de to borge, end mindre om der havde været strid mellem ejermændene, eller om det overhovedet var muligt at tilvejebringe oplysninger, der kunde bekræfte eller afkræfte sagnet.

Da magister Christensen i efteråret 1933 var blevet ansat som medarbejder ved Diplomatarium Danicum, fik han en dag fat i et

¹⁾ En redegørelse for de litterære traditioner vil blive givet andetsteds af C. A. Christensen, jævnfør ndf. side 242, kap. III.

gavebrev fra 1334, i hvilket en *hr. Jakob af Roost* skænker betydelige jordegodser til Løgumkloster for sin sjæls frelse.

Dette brev er typisk for, hvad de danske middelalderdiplomer indeholder: en række positive oplysninger om, hvem der har været ejer af jorden, hvorledes den er gået fra slægt til slægt eller fra privatmand til kirke eller fra konge til adelsmand o. s. v., oplysninger der løsrevne kan virke som tørre remser, men som — når de ses som led i brevenes samlede kæde — kan bringes ind i en levende og frugtbar historisk sammenhæng. Lad mig med det samme tilføje, at ingen har bedre betingelser for at levendegøre brevstoffet end *lokalhistorikeren*, for hvem navnene ikke er mere eller mindre døde bogstaver, men kendsgerninger: kirker, gårde, byer, som udgør del af hans liv, sådan som de har udgjort del af hans fædres liv før ham og vil udgøre del af hans børns efter ham.

Dette Jakob af Roost's gavebrev er blevet gennemgået, oversat og kommenteret foruden af diplomatariets ledere af flere unge historikere; de iagttog, at afskriften stemte med forlægget, de søgte at identificere de i brevet omtalte personer, de drog omsorg for, at gengivelsen af stednavne blev rigtig, — og så gik de til det næste diplom. Men med magister Christensen var det anderledes. Hr. Jakob, der havde skænket de store godser til Løgumkloster, var jo »hjemme fra Roost«. Hvad mon *det* var for en hr. Jakob? Midt i byen lå endnu rester af en middelalderlig gård, dér havde han altså boet engang, han og hans slægt. Brevet blev levende.

Måske kan det være oplysende for dem af Dem, der ikke har kendskab til de gamle middelalderbreve, at høre, hvordan sådan et brev lyder:

»Ridder *Jakob af Roost* ønsker alle, der ser nærværende skrivelse, evig frelse i herren. For at ikke det, som sker i tiden, skal svinde samtidig med tiden, gør man det gerne uforgængeligt ved det skrevne bogstavs vidnesbyrd. Følgelig da jeg hellere vil komme døden i forkøbet end forekommes af den, skænker jeg af de ejendomme, som Gud har overdraget mig, de nedenfor anførte til Cistercienserordenens St. Marie kirke i Løgum, Ribe stift, til bod for min sjæl og for

at faa gravsted i den kirke, for hvis fremgang saavel jeg som min hustru efter hele min slægts tilbøjelighed fra barndommen af har næret særlig interesse¹). (Jeg skænker) nemlig: i byen *Brøstrup*, Hygum sogn, alt mit faste og rørilige eje, indbefattet agre, enge, græsgange, skove med al den virning jeg har anbragt eller overtaget i nævnte ejendom. Ligeledes al min ejendom i den by som kaldes *Klovtoft*, Hellevad sogn, med al dens indtægter. Ligeledes i *Bedsted* 1 øre korn i aarlig indtægt. Ligeledes i byen *Skovbøl*, Branderup sogn, al ejendom, som jeg har fra Bonde Bosens arvinger, med al den virning jeg har anbragt i samme ejendom, og alle dens vilkaar. Endvidere i samme by den ejendom, som jeg har efter (min hustru) Helene, Magnus' kone, med alle dens tilliggender. Ligeledes overdrager jeg paa *Rurup mark*, samme sogn, af mine jorder en indtægt paa 1 mark korn som evig arv og eje til de ovennævnte munke i Løgum. Til større sikkerhed om alt dette har jeg ladet mit segl vedhænge nærværende brev sammen med min kære hustrus og mine slægtningses Jon Eskildsens og Jon Iversens. Givet i det herrens aar 1334 paa dagen for martyrerne St. Dionysius og hans fæller i nærværelse af mange troværdige gejstlige og lægfolk. Desuden billiger, ratificerer og befæster ved vedhængelsen af mit segl jeg Mathias Nielsen den ovennævnte donation til vidnesbyrd om ovennævnte.«

Magister Christensen fik nu lyst til at se, hvad de gamle breve videre kunde fortælle om hr. Jakob. Og frem af brevene steg for ham en mand af gammel sønderjydske slægt, der i begyndelsen af 14. årh. havde hørt til Nordslesvigs betydeligste jordbesiddere, men som ingen historiebog beretter om.

Hr. Jakobs segl viser, at han er af *Skram*'ernes slægt, der sammen med sidelinjen *Blek* omkring ved år 1300 sidder inde med store godser i den midterste og vestlige del af Nordslesvig. Diplomerne godtgør, at slægten på den tid havde jorder i Vellerup og Bedsted, i Branderup, Rurup og Roost, i Hvidding, Spandet, Arnum, Gånsager og Birkelev, i Emmerslev og mange flere steder. Men på det tidspunkt kulminerede slægten henede. Holstenske og sydslesvigske adelsslægter begyndte nu at fortrænge den; ved ægteskaber og andre transaktioner erhvervede de Skram'ernes slesvigske ejendomme, og Skram'erne selv vandrede nordpå til kongeriget.

¹) 12. okt. afholdtes if. Logumkloster dødebog sjælemesse over hr. Jakob af Roost; 15. okt. holdtes sjælemesse over en af hans forfædre: hr. Peder af Roost.

Hr. Jakob har været en af slægtens mest fremstående mænd. Ved det storpolitiske forlig i Nyborg 1315 mellem hertug Erik og Kongen er *Jacobus Rost* hertugens forlover, d. v. s. garant ved overenskomsten angående det slesvigske krongods (brev af 14. dec. 1315). En halv snes år efter — da hertug Erik bekræfter Løgum klostres patronsret over Brede kirke — ser vi hr. Jakob (i brev af 22. aug. 1324) som vidne for hertugen. Atter ti år efter skænker han — ved brevet af 9. okt. 1334 — de store jordegodser til Løgum kloster.

Af andre breve får vi oplysning om hans personlige forhold. Han og hans hustru *Helene* har kun ét barn, en datter *Katarina*, der omkr. 1340 blev gift med *Johannes* (eller *Henneke*) Limbek, af den oprindelig sydslesvigske eller holstenske adelsslægt *Limbek*'erne, der i 14. årh. kom til at spille en så afgørende rolle i Nordslesvigs historie. Vi har da netop her et eksempel på, hvorledes disse holstenske og sydslesvigske slægter ved klog ægteskabspolitik udvidede deres magtområde til Nordslesvig. Den kendteste af Limbek'erne, Valdemar Atterdags drost, *Klaus* Limbek — visst en fætter til Henneke — giftede sig på samme tid det *Tørning*'ske gods til i Haderslev amt og blev således stamfader til den *Tørning*'ske gren af Limbek'erne, mens Henneke, i diplomerne almindeligvis kaldet Johannes, blev stamfader til den *Søgård-Trøjborg*'ske linje. I 1344 forlenede hertugen nemlig Jakob af Roost's svigersøn med Lundtofte herred, hvor Johs. Limbek byggede Søgård, og 1348 fik han Rømø og Visby sogn i forlening, hvor han, som den store bygherre han var, opførte Trøjborg.

Alt dette fremgår af de gamle breve, der også lader os følge ejendommenes videre historie. 1355 døde Johs. Limbek uden at efterlade sig sønner. Hans og Katarinas eneste barn var en datter, der efter sin mormor bar navnet *Helene*. Efter sin mødrene slægt arvede hun morfaderens ejendom i Roost, mens hendes faders forleninger med godserne i Søborg og Trøjborg forblev i den Limbek'ske slægts eje (de gik over til broderen Lyder Limbek).

Men nu skal vi se, hvordan det videre gik med hr. Jakob af

Roost's besiddelse. Hans datterdatter Helene, der havde arvet godset, blev gift med *Svend Jensen* af *Munk'*ernes mægtige slægt, en broder til *Palle Jensen*, der på det tidspunkt — mens *Klaus Limbek* var drost — indtog stillingen som kongens marsk og trofast fulgte *Limbek'*erne i deres skiftende politik overfor *Valdemar Atterdag*.

Hvis De nu har tålmodighed til at følge mig længere, skal De se, hvorledes knuden strammes omkring vor historie, hvorledes brevene efterhånden fører os til de gamle voldsteder, der var vort udgangspunkt.

Efter kort tids ægteskab døde *Svend Jensen Munk*. Af et brev fra 14. maj 1357 fremgår det, at hans hustru *Helene* dengang sidder enke med en lille søn *Johannes*, opkaldt efter sin morfader *Johannes Limbek*. Dette brev er en arveoverenskomst af en ejendommelig art mellem drengens fædrene frænder, *Munk'*erne, og drengens mødrene frænder, *Limbek'*erne. *Munk'*erne pantsætter — det vil på den tid sige: sælger — 10 ottinger jord i *Roost* til den andetsteds fra kendte *Valdemar Sappi*, der betaler jorden med 100 mark lybsk, et stort beløb, der viser, at det var omfattende jorder salget gjaldt. Beløbet skal *Munk'*erne bruge til at betale til *Johannes Limbek's* datter *Helene* som godtgørelse for hendes »boskab«, hvilket er at forstå for bygningerne med inventar. *Hun* har nemlig krav på borgen, mens *sønnen* arver selve jorden. Vi ved nu, at den ejendom, som *Helene* har arvet efter *Limbek'*erne, er besiddelsen i *Roost*; men det kan ikke være den gamle *Skram'ske* ubefæstede gårdbygning, der betaltes med 100 mark lybsk; *Johannes Limbek* må på *Roostbesiddelsen* have opført en borg, hvad man også efter hans tendenser vilde have ventet af ham. Det er muligt at bestemme, hvor denne borg har ligget. Den kan ikke have ligget i den nordlige del af *Roost*, thi, som senere diplomer viser, er det denne del, som er blevet bortpantet til *Valdemar Sappi*; men på den *Roost'ske* ejendom — en knap kilometer sydvest for *Roost* — finder vi »æ *Søndervold*«, resterne af et borganlæg fra 14. årh. Man må da have lov at

slutte, at det er denne borg, Johs. Limbek har opført, og som 1357 overdroges til hans søn, drengen Johannes Munk, under hans slægts varetægt.

Ifølge samme overenskomst købte Valdemar Sappi af Munk'erne 10 ottinger jord i den nordligste del af Roost. Valdemar Sappi var sønnesøn af den ridder Abel, der 1329 afslog Danskerne angreb på Gottorp, og som atter var en uægte søn af hertug Valdemar 2. af Slesvig. Som ganske ung blev Valdemar Sappi 1351 af sin frænde hertug Valdemar 3. forlenet med sognene Vodder, Spandet og Arrild i Hvidding herred (brev af 17. april 1351). Kort efter forlod han imidlertid hertugens parti og gik over til kongens. Og fra da af fulgte han trofast Valdemar Atterdag gennem alle tilskikkelser — i modsætning til Limbek'erne, der skiftede parti ligeså ofte fordelene syntes dem at tale derfor.

Som kongelig lensmand for Arrild, Spandet og Vodder sogne måtte Valdemar Sappi under den stadige krigstilstand mellem hertugen og kongen i høj grad regne med angreb sydfra. Til at afværge disse kunde han ikke have en bedre beliggende borg end den store befæstede borg ved Fiskebæk i Arrild sogn, i den sydlige ende af hans len, som vi kender resterne af under navnet Nørrevold, og som har behersket den gamle landevej Ribe—SpanDET—Arrild—Løgumkloster og sydpå. Således som borganlægget er, omfatter det begge sider af åens bred. Vest for åen — på Arrild-siden — ligger slotsbanken, men ringvoldene går over åen og har dækket en vindebro, der har ført over på Roost-siden. Ser man på dette anlæg rent arkæologisk, bebyggelses-historisk, vil det synes gådefuldt: broen fører jo ud i nogle engstrækninger, der i middelalderen må have haft mere eller mindre sumpkarakter. Men lokalhistorikeren kan give os forklaringen. Brevet fra 14. maj 1357 fortæller os om de 10 ottinger jord Valdemar Sappi fik i Roost. Gennem en række andre diplomer og gennem de oplysninger, udskiftningsprotokollerne fra 18. årh. giver os, kan vi fastslå, at disse 10 ottinger har svaret til den del af Roost, der senere kaldtes »Roost Nørreby«; og vi forstår da, at disse jorder har Valdemar Sappi benyttet til borgens ladegård — *den* er det, broen har ført over til.

I slutningen af 1350'erne sad da på den store grundmurede og velbefæstede borg, som »æ Nørrevold« dengang har været, den kongelige lensmand Valdemar Sappi, mens den voldskærmede borg, der lå lidt sydligere på åens anden bred, ejedes af en lille dreng, Johannes Limbek, under formynderskab af hans mægtige frænder.

Forholdet mellem Valdemar Sappi og disse, der må formodes at have været fredeligt, da handlen i 1357 sluttedes, blev snart spændt. Sappi'erne blev Limbek'erne og Munk'erne for mægtige. 1359 gjorde kongen Valdemar Sappi til statholder over friserne med residens i Tønder, og diplomerne fra denne tid viser, hvorledes hans broder *Erik Rind* anlagde den ene befæstede borg efter den anden på Vesterhavs-øerne — hvad der iøvrigt blev grundlaget for de danskes magt og herredømme over ø-friserne. 1364 blev Valdemar Sappi endvidere kongens lensmand på Riberhus. Han er nu Vestslesvigs mægtigste mand. Limbek'erne med deres forlening af Visby sogn og Trøjborg er ganske slået ud. Men i de hidsige kampe i slutningen af tres'erne mellem kongens mænd og det hertugelige parti — hvor diplomerne kan fortælle om, at hertugen og hans mænd formelig belejrede de kongelige borge — skifter forholdet. Brevene fra anden halvdel af dette tiår er en række beretninger om Sappi'ernes fald.

Som bekendt dannedes 1367—68 Hansestædernes og det slesvig-jydske forbund mod Valdemar Atterdag. Brevene viser os Limbek'erne og Munk'erne som medlemmer af forbundet. Sappi'erne stod udenfor; om grunden var, at Sappi'erne bevarede troskaben mod kongen, eller om forbundsmændene ikke vilde have dem med, derom meldes intet. Men om følgerne for nederlagets mænd, er hvert brev fra disse år et vidnesbyrd. I et diplom fra 6. juli 1368 pantsætter Limbek'erne Ribetolden. Valdemar Sappi er da forsvundet fra Riberhus, Klaus Limbek er blevet hertugens lensmand her. I samtidige diplomer råder Limbek'erne over borge på de frisiske Vesterhavs-øer. Valdemar Sappi's før så mægtige broder, Erik Rind, er forsvundet.

I et brev fra december 1368 ser vi hertugen bortforlene Vodder

sogn, der havde hørt til Valdemar Sappi's len, mens resten af lenet nu styres fra Trøjborg, Johs. den yngres hovedsæde¹⁾).

Vi behøver ikke diplomer til at fortælle, at Valdemar Sappi ikke godvillig har trukket sig tilbage fra sin borg: en endnu bevaret skanse nogle hundrede meter fra Nørrevold viser, at borgen er blevet belejret. Brandresterne på selve voldstedet viser, at den er blevet ødelagt ved brand. Brandrester på Søndervold — som den lille Johannes Munk ejede — viser, at også den er ødelagt ved brand. Er dette sket i de hidsige stridigheder mellem Sappi'erne på den ene side og Limbek'erne med Munk'erne på den anden side? Intet diplom fortæller derom. Men Johannes Munk er forsvundet fra diplomerne samtidig med Valdemar Sappi. Og så meget tør man sige, at hin tids borgherrer de lever i diplomerne — som deltagere i jordtransaktioner eller som vidner dertil — så længe de er i live. Det er derfor næppe for dristigt at slutte, at som Valdemar Sappi er blevet fordrevet fra sin borg og vel dræbt i kampen, siden han helt forsvinder efter at Limbek'erne har overtaget hans ejendom, således har den lille borgherre på Søndervold måttet lade sit liv for fjendehånd.

Videre kan vi ikke komme ved hjælp af de gamle breve; vi har ikke samtidige beretninger, der med tommestore overskrifter skildrer de dramatiske begivenheder, som har fundet sted. Først en 3—4 hundrede år senere nedskrives lokaltraditionen om, hvordan herremændene på de to borge ødelagde hinanden. Men det turde ikke være uden holdepunkter i de kilder, der er samtidige med begivenhederne, om man formodede, at denne tradition dækkede over det forhold, at kong Valdemar Atterdags lensmand Valdemar Sappi på »æ Nørrevold«, da kampen mellem det kongelige og det hertugelige parti i 1367—68 brød ud i lys lue, af

¹⁾ Tillige får vi af et brev af 24. Juni 1400 oplysning om, at Valdemar Sappis lensbrev af 1351, der bl. a. omfattede Arrild sogn, *aldrig blev indløst*. Brevet er nemlig et forlig mellem Valdemar Sappis barnebarn Jon Jonsen Litle og Henneke Limbek d. yngre, ved hvilket Sappis arvinger frafalder det krav, som de har paa Limbek'erne, fordi pantebrevet »ny werlde løset wart, ok nen qwyte bref uppe geuen is«, d. v. s. »aldrig blev indløst og ingen kvittering nogensinde givet«.

frygt for overfald på sin borg vilde komme fjenden i forkøbet og derfor havde erobret og ødelagt den sydlige naboborg »æ Søndervold«, der tilhørte drengen Johs. Svendsen Munk under formynderskab af hans moder Helene Limbek og hans fædrene frænder Munk'erne. Vi tør da gætte videre, at de Munk'ers og Limbek'ers hævn ikke har ladet vente længe på sig, — om den end ikke er blevet udført i selv samme nat, sådan som de gamle i Roost fortæller.

III.

Det her givne eksempel, som magister Christensen, der har fremdraget stoffet, vil give en dokumenteret redegørelse for i Sønderjydske Aarbøger, vil formentlig have vist Dem, hvilken rig kilde diplomerne kan være for den, der vil følge sin egne historie tilbage i tiderne.

Exemplet er ét blandt mange. Det har kun givet en illustration til diplomernes værdi på et enkelt punkt — slægternes historie. At give eksempler for andre punkters vedkommende vil tiden forbyde.

Jeg må nøjes med at nævne, at det uvurderlige brevstof foruden dets personallistoriske betydning gemmer en skat af oplysninger om de forskellige egne *retslige* og *økonomiske* forhold, at vi gennem diplomerne ser godsernes opståen, ser hvorledes herremændenes og gejstlighedens politik går ud på at skaffe sig store sammenhængende komplekser ved at fortrænge selvejerbønderne; vi ser, hvorledes landskabslovenes bestemmelse om, at sær-ret til jord kun kan erhverves ved, at jorden fra gammel tid er indhegnet og indgroftet, omgås ved kongelige privilegier; vi møder i brevene hyppigt den store klasse af jorddyrkere, der i landskabslovene kaldes for *landboere*, og hvis kendetegn er, at de har jord i fæste af en eller anden grundejer: herremand, kloster, kapitel eller kongemagt, men som ellers er økonomisk selvstændige, idet de selv ejer deres bygninger og besætninger. Gennem brevene kan man nu følge den for Danmarks bondestand saa skæbnesvangre økonomiske ekspansion fra grundejernes side, ved hvilken i løbet af det 13. og 14. årh. ikke alene landboerne men ogsaa mange selvejerbønder kom i et økonomisk afhængigheds-

forhold til klostre, kapitler, herremænd o. s. v., hvor både selvejerbonden og landboen endte som fæstebønder, mens herremanden sad som ejer af jorden og driftsmidlerne.

Brevene giver også et godt indblik i klostrenes rigdomme og deres ejendoms erhvervelser. Vi ser her de første eksempler på virkelig storgodsdrift — allerede i breve fra det 12. årh. Vi ser endvidere den fromme foranstaltning, ved hvilken klostrene erhverver sig en mængde gods over hele landet ved gode mænds og kvinders sjælegave mod at klostret som modydelse læser sjælemesse over de afdøde og giver dem et smukt gravsted. Ikke mindst giver brevene et klart indblik i klostrenes kloge men haandfaste lånepolitik, ved hvilken man uden hensyn til øjeblikkelig økonomisk vinding skaffer sig løfte om store testamentariske gaver. Klostret kan dog også forregne sig. Et lille eksempel skal nævnes: Sorø kloster erhvervede i slutningen af 14. årh. af Peder Henriksen af Sotofte som vederlag for gravsted og sjælemesse en gård i Malmø. Til gengæld overlod klostret hr. Peder et fæstekomplex, betydeligt større end den gård, han havde afstået; og dettes goder skulde han nyde frit til sin dødedag. Således havde han det da såre godt på jorden, samtidig med at han ved sin fromme gave havde sikret sig en livsalig evighed. Men i *Sorø gavebog*, hvor klostrets breve senere er registrerede, har registrator tilføjet — man kan ligefrem høre hans suk — »han levede derefter i over 37 år«!

IV.

Jeg har hele tiden talt om, hvilken betydning oversættelsen af diplomerne kunde have for lokalhistorikeren. Ikke mindre er imidlertid den betydning, lokalhistorikeren kan få for diplomatariet ved at øge dets historiske og videnskabelige brugbarhed. De 5000—6000 breve, vi udgiver, får jo først deres betydning, i det øjeblik de benyttes. Så længe de står unyttede i værket, har de ikke så megen værd som det stykke papir, de er trykt på. Det gælder derfor om at gøre brevet til levende vidnesbyrd om landets historie. Lad mig vende tilbage til den lille historie fra Roost. Brevet om hr. Jakob havde været udgivet før; det var til vor

udgave blevet afskrevet, gennemset, kommenteret; ialt har det vel nok på den måde været grundig gennemlæst af en halv snes professorer og magistre. Men først da det kom i hænde på en mand, der i brevet fandt sin hjemegns navne, blev ordene til liv. Der kan slet ikke være tvivl om, at hele den vældige, den uudtømmelige skat, som de danske middelalderbreve gemmer, at den kun vil kunne løftes, hvis de historisk interesserede mænd og kvinder i *Danmarks forskellige egne* vil tage deres tag med. *Rigshistorikeren* vil simpelt hen slet ikke opdage den virkelige værdi af lokalbrevet. For ham bliver det en ener i den almindelige udvikling. Her — om noget steds — gælder Grundtvigs ord: »den har aldrig levet, som klog i det er blevet, han først ej havde kær«. — Kan man få de mennesker, der med kærlighedens stærke bånd er knyttet til deres fædrene egn, til at studere denne egns historie, og kan man give dem dokumenterne i hænde hertil og vejledning til at bruge dem, så vil der blive en glanstid over den stedlige danske historieforskning, og da — men også først da — vil samlingen af *Danmarks middelalderbreve* komme til deres fulde ret. Det er det, jeg mener, vi skal hjælpe hinanden med at gøre til virkelighed.

LITTERATUR OM ALMUEKULTUR OG FOLKEMINDER 1933.

Kredslæge *J. S. Møller* afsluttede i 1933 sit store og ypperlige Værk: *Fester og Højtider* med Udsendelsen af II. Bind 2. Levering (P. Haase & Søn. 300 S. Ill.), hvori *Julen* er behandlet. Først er her fremlagt i en velordnet Gengivelse med Hensyntagen til alle Varianter det omfattende Folkemindemateriale, der findes fra *Holbæk Amt* vedrørende Årets største Fest. Derefter følger det stort anlagte og detailrige *Tydningsarbejde*. Hver Enkelthed i Stoffet bliver forklaret udfra moderne videnskabelige Principper samtidig med, at der gives almindelige Oplysninger om Julefestens Oprindelse og Udbredelse. *J. S. Møller* er i Besiddelse af stor folkløristisk og kulturhistorisk Viden, har betydelige Evner for folkelig Fremstilling af vanskelige Spørgsmål og har en sikker og fornuftig Måde at behandle Problemerne på. I